

معرفی نظام مدیریت نشریات دسترسی آزاد^۱

• رحمان معرفت^۲

عضو هیئت علمی دانشگاه سمنان

• امیررضا اصنافی^۳

دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی شهید چمران اهواز

مقدمه

اوربگان جنوبی بخش اعظم بودجه فراهم‌آوری و مالکیت منابع خود را تقلیل داده و برای اولین بار، مجبور به کاهش (و قطع کردن) منابع الکترونیکی خود شده است. به نظر می‌رسد که چالش‌های جهانی نشریات گریبان‌گیر کشورهای در حال توسعه نیز خواهد بود.

یکی از اهداف نشریات دسترسی آزاد، انتشار رایگان مقالات نشریات به صورت الکترونیکی است. با وجود مشکلات موجود در راه تأمین هزینه‌های تولید و انتشار نشریات دسترسی آزاد با توجه به الگوهای مالی نشر آنها، امروزه شاهد شکل‌گیری و گسترش روزافزون نشریات دسترسی آزاد و اقبال عمومی به بهره‌گیری از آنها از سوی مدیران نشریات می‌باشیم. نظام‌های فارسی‌زبان موجود در حوزه مدیریت نشریات اغلب دارای هزینه‌های نصب و راه‌اندازی قابل توجهی هستند که به نظر می‌رسد با وجود درآمدهای ناچیز نشریات فارسی‌زبان، هزینه‌های مذکور عمدتاً چشم‌گیر هستند.

نوروزی (۱۳۸۵) معتقد است که «فرهنگ دسترسی آزاد به اطلاعات علمی در ایران به‌عنوان یک کشور در حال توسعه نیازمند گسترش است. جامعه دانشگاهی و پژوهشی ایران لازم است که به نشریه‌های دسترسی آزاد توجه بیشتری معطوف دارند. با گسترش اینترنت، نشریه‌های ایرانی باید هرچه سریع‌تر به سمت الکترونیکی شدن روی آورده، به روند پیشرفت دسترسی آزاد کمک کرده و درصدد راه‌های اقتصادی نوینی برای ادامه حیات خود باشند. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به‌عنوان گردانندگان چرخه دانش و فناوری در کشور باید یک برنامه‌ریزی بلندمدت برای نشریه‌های دسترسی آزاد داشته و به ارزیابی علمی و اعتباربخشی آنها اقدام نمایند».

بهره‌گیری از نظام‌های دسترسی آزاد در برخی از نشریات ایرانی قابل مشاهده است. برخی از این نشریات عبارتند از:

-Iranian Journal of Biotechnology (<http://ijb.nrcgeb.ac.ir/index.php/ijb>)

-Iranian Journal of Medical Sciences Archive (<http://ijms.sums.ac.ir/site/default.aspx>)

-Iranian Journal of Pharmacology & Therapeutics (<http://ijpt.iuims.ac.ir/index.php/ijpt>)

-Webology (<http://www.webology.ir/>)

-Journal of Clinical Psychology (<http://jcp.semnan.ac.ir>)

شکل شماره ۱. صفحه آغازین مربوط به نشریه علمی - پژوهشی روان‌شناسی بالینی دانشگاه سمنان که از او. جی. اس^۴ استفاده می‌کند.

افزایش تعداد محققان و نیز گسترش آثار علمی و پژوهشی در حوزه‌های مختلف دانش بشری در کنار افزایش هزینه‌های انتشار چاپی نشریات و کاهش بودجه خرید کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در اثر سیاست‌های انقباضی مترتب با بودجه دولت‌ها، زمینه‌ساز اشاعه و گسترش بهره‌گیری از نشریات دسترسی آزاد بوده است. تعاریف بسیار زیادی از دسترسی آزاد می‌توان در متون مرتبط با این حوزه مشاهده کرد، اما به نظر می‌رسد تعریف جمالی مهم‌تری و همکاران (۱۳۸۵) به نقل از بتسدا^۵ (۲۰۰۳)، مفهوم موردنظر را به خوبی توصیف کرده است. آنها معتقدند «نشریه دسترسی آزاد، نشریه‌ای است که دارای دو ویژگی زیر باشد.

الف) نویسندگان و دارندگان حقوق پدیدآورنده، اختیار همیشگی و قطعی دسترسی به اثر و نیز تکثیر، استفاده، توزیع، انتقال و نمایش آن اثر به دیگران و تولید و گسترش اقتباس‌هایی از آن به هر شکل دیجیتال برای مقاصد مجاز را به همه خوانندگان واگذار می‌کنند، مشروط بر آنکه این استفاده و توزیع با استناد کامل به نام پدیدآورندگان باشد. همچنین، خوانندگان می‌توانند تعداد محدودی نسخه چاپی آن اثر را برای استفاده شخصی تکثیر کنند.

ب) نسخه‌های کامل از آن نوشته همراه با تمام مواد پیوست به آن از جمله آگهی اعلام دسترس‌پذیری آزاد اثر، در دست‌کم یک بانک اطلاعاتی پیوسته (مانند کتابخانه‌های دیجیتال) نگهداری شود که این بانک یا مخزن می‌تواند متعلق به یک نهاد آموزشی، انجمن پژوهشی، نهاد دولتی یا هر سازمان معتبر دیگری باشد که به دنبال دسترسی آزاد، توزیع نامحدود و نگهداری طولانی مدت آثار است».

اگرچه در ایران نیز بهره‌گیری از نظام دسترسی آزاد چندی است که به تدریج رواج یافته است، به نظر می‌رسد که توجه به این حوزه با توجه به مزایای بهره‌گیری از نظام‌های دسترسی آزاد در آینده بیش از پیش مدنظر مدیران نشریات قرار گیرد.

کاهش منابع بودجه‌ای دولت‌ها، بخش‌های بسیار زیادی از زیرمجموعه‌های آنها را تحت تأثیر قرارداده است. بی‌شک انتشار نشریات نیز از این قاعده مستثنی نخواهد بود. کاهش بودجه‌های دولتی که پشتوانه بخش عمده‌ای از انتشارات علمی در دنیا است، نشریات را با چالش چشم‌گیری مواجه کرده است. نمونه‌هایی از این کاهش بودجه به خوبی در مقاله مایر - فرانسیسکو^۶ مشهود است. وی با بیان اینکه اقتصاد ایالات متحده آمریکا در سال‌های اخیر دچار مشکل شده است، می‌نویسد: «اکثر بودجه‌های ایالتی گرفتار روزگار سختی شده‌اند. دانشگاه اوربگان جنوبی^۷، به‌عنوان یک دانشگاه ایالتی، مجبور به کاهش چشم‌گیر بودجه خود شده است. کتابخانه دانشگاه

شکل شماره ۱. صفحه آغازین مربوط به نشریه علمی - پژوهشی روان‌شناسی بالینی دانشگاه سمنان

این مقاله با معرفی نظام مدیریت نشریات دسترسی آزاد او. جی. اس، قابلیت‌ها و توانمندی‌های نظام مذکور را برای مدیران نشریات تشریح و چگونگی نصب و بهره‌گیری از نظام مدیریت نشریات را بیان می‌کند. گفتنی است که برخی از مراکز دانشگاهی در حال حاضر از برنامه او. جی. اس برای مدیریت نشریات خود استفاده می‌کنند که دانشگاه سمنان و دانشگاه علوم پزشکی اصفهان از آن جمله‌اند.

معرفی نظام مدیریت نشریات دسترسی آزاد (او. جی. اس)

او. جی. اس یک نظام یکپارچه برای طراحی و مدیریت یک یا چند نشریه به زبان‌های مختلف است. مدیریت، سازمان‌دهی، پی‌گیری مراحل داوری مقالات، ویراستاری، امور مشترکین و چاپ مقالات تأییدشده توسط مدیران نشریاتی که از این نظام استفاده می‌کنند، از جمله قابلیت‌های این نظام می‌باشد. درواقع او. جی. اس ابزاری آزاد برای مدیریت و چاپ نشریات علمی به صورت برخط است و اصولاً دارای نظام بسیار انعطاف‌پذیر سردبیری برای مدیریت و چاپ نشریات است که می‌توان آن را رایگان بارگذاری و بر روی وب سرورهای محلی نصب کرد. این نظام طوری طراحی شده است که علاوه بر کاستن از زمان و انرژی صرف‌شده برای امور مدیریتی مرتبط با سردبیری یک نشریه، با امکان ثبت سوابق بازده فرایند سردبیری را بهبود می‌بخشد.

او. جی. اس یک نظام مدیریت و ارائه نشریه در وبسایت است. او. جی. اس تمام جنبه‌های مختلف انتشار یک نشریه برخط از ایجاد وبسایت نشریه تا وظایف عملیاتی مانند فرایند دریافت مقاله از نویسنده، بازنگری، ویرایش، چاپ، آرشیوکردن و فهرست‌برداری از نشریه را دربرمی‌گیرد. او. جی. اس همچنین به مدیریت منابع انسانی در سازمان‌بندی یک نشریه مانند حفظ سوابق کاری سردبیران و نویسندگان مقالات و اطلاع‌رسانی به خوانندگان و بهبود نظام مکاتبات اداری کمک شایانی می‌کند.

او. جی. اس بسیار انعطاف‌پذیر بوده و حجم کاری آن قابل کنترل است. یک نسخه معمولی از او. جی. اس می‌تواند عملیات آماده‌سازی بسیاری از نشریه‌ها را به‌آسانی انجام دهد. هر نشریه در این نظام دارای نشانی^۸ مخصوص به خود و همچنین ظاهر ویژه خود است. او. جی. اس می‌تواند به یک سردبیر امکان مدیریت تمام جنبه‌های مختلف یک نشریه و وبسایت آن را بدهد. همچنین می‌تواند به

گروهی از سردبیران از کشورهای مختلف، که هرکدام در یک نشریه وظایف متنوعی را بر عهده دارند، کمک زیادی کند. او. جی. اس براساس اصل اعطای حداکثر دسترسی کار می‌کند. این نظام نه تنها با هدف کمک به انتشار نشریه طراحی شده است، بلکه نشان می‌دهد چگونه هزینه‌های چاپ یک نشریه را می‌توان تا آنجایی کاهش داد که امکان اعطای دسترسی آزاد به تمام مطالب یک نشریه گزینه‌ای محتمل باشد. گزینه دسترسی رایگان به مطالب مجلات را می‌توان برای طیف وسیعی از مقالات که در این پروژه انتشار یافته‌اند و هم اکنون رایگان توسط انتشارات دانشگاه بریتیش کلمبیا^۹ ارائه می‌شوند، مشاهده کرد.

شیوه دسترسی، بارگذاری و نصب نظام او. جی. اس

دسترسی و بارگذاری نظام او. جی. اس از طریق سایت پروژه دانش عمومی^{۱۰} امکان‌پذیر است. با مراجعه به این سایت^{۱۱} به راحتی می‌توان به فایل‌های مرتبط با نظام او. جی. اس دست یافت. سایت پروژه دانش عمومی در سال ۱۹۹۸ از سوی جان ویلینسکی^{۱۲} طراحی و اجرا شده است. یکی از نکات جالب توجه درباره این نظام آن است که در کنار جان ویلینسکی، طراح این نظام، کتابداران بی‌شماری از کتابخانه دانشگاه سایمون فریزر^{۱۳} به‌عنوان همکار در بخش‌های مختلف این نظام همکاری می‌کنند که اطلاعات کامل آنها در بخش افراد سایت پروژه دانش عمومی قابل مشاهده است.

نکته جالب توجه دیگری که درخصوص او. جی. اس وجود دارد، تعدد ترجمه‌های صورت گرفته از آن به زبان‌های رایج دنیاست. برنامه او. جی. اس طوری طراحی شده است که از زبان‌های مختلف پشتیبانی کند تا بتوان روی یک سایت، چندین نشریه با زبان‌های مختلف را کنار هم قرارداد. مدیر سایت می‌تواند زمان پیش فرض سایت را تعیین کرده و زبان‌های دیگری را که برای نسخه‌های مختلف یک شماره لازم هستند، به نظام اضافه کند.

با مراجعه به بخش زبان‌ها^{۱۴} در وبسایت پروژه عمومی دانش، بیش از سی زبان از جمله زبان فارسی قابل مشاهده است. اسامی زبان‌ها و کشورهایی که برنامه او. جی. اس را ترجمه کرده‌اند، در جدول مربوط به زبان‌ها ارائه شده است که بخشی از جدول مزبور در اینجا آورده می‌شود.

- او. جی. اس تمام جنبه‌های مختلف انتشار یک نشریه برخط از ایجاد وبسایت نشریه تا وظایف عملیاتی مانند فرایند دریافت مقاله از نویسنده، بازنگری، ویرایش، چاپ، آرشیوکردن و فهرست‌برداری از نشریه را دربرمی‌گیرد

شکل شماره ۲.
صفحه خانگی سایت
پروژه دانش عمومی.

برنامه او. جی. اس
طوری طراحی شده
است که یک نظام
جامع برای انتشار

همزمان چندین
نشریه باشد و در آن
مدیر سایت، مسئول
اجرای تنظیمات در
سایت و ایجاد فضا
برای نشریات جدید
می باشد

جدول شماره ۱. بخشی از جدول زبان‌هایی که او. جی. اس به آنها برگردانده شده است.

Dutch	Needs Updating Not Included	Complete Available here
English (en_US)	Complete Included in install	Complete Included in install
Farsi	Needs Updating Not Included	Complete Available here
Finnish	Needs Updating Not Included	Needs Updating Not Included
French (fr_CA)	Complete Included in install	Complete Included in install
German (de_DE)	Needs Updating Included in install	Needs Updating Included in install

برخی از ویژگی‌ها و قابلیت‌های او. جی. اس برنامه او. جی. اس طوری طراحی شده است که یک نظام جامع برای انتشار همزمان چندین نشریه باشد و در آن مدیر سایت، مسئول اجرای تنظیمات در سایت و ایجاد فضا برای نشریات جدید می‌باشد. وبسایت هر نشریه در این نظام از سایر وبسایت‌ها مستقل است، در حالی که هر کاربر می‌تواند در چند نشریه چندین سمت داشته باشد و در هر کدام یک نشانی پست الکترونیکی و نام کاربری یکسان داشته باشد.

یکی از امکانات موجود در نظام او. جی. اس ارائه انواع گزارش‌هاست. نظام او. جی. اس ارائه‌دهنده چهار نوع گزارش براساس نیازمندی‌های ارکان نشریه است:
- گزارش کلی نشریه: گزارش‌هایی درباره تمام مطالب دریافتی نشریه در یک دوره زمانی مشخص؛
- گزارش‌های سردبیری: گزارش‌های تمام مطالب بررسی شده براساس نام سردبیر؛

- گزارش‌های بررسی مقالات: گزارش‌های مطالب نشریه براساس بررسی‌کننده؛
- گزارش‌های بخش‌های مختلف نشریه: گزارش‌های مطالب نشریه براساس بخش‌های نشریه.

بخش اشتراک در این نظام دارای قابلیت‌های بالا در سازمان‌دهی امور مرتبط با اشتراک کاربران است. اشتراک تمام یا بخشی از محتوای منتشرشده در وبسایت برای خوانندگان و مراجعه‌کنندگان به نشریه امکان‌پذیر است. دو نوع اشتراک با عنوان اشتراک فردی و اشتراک سازمانی توسط او. جی. اس ارائه می‌شود که مدیر نظام می‌تواند به فراخور نسبت به ایجاد اشتراک‌های لازم اقدام کند.

بهره‌گیری از ای‌میل‌های ازپیش‌آماده‌شده، رضایت‌مندی بالا برای کاربران نظام او. جی. اس به‌همراه می‌آورد و کارشناسان نشریات نیازمند چندباره کاری‌ها در تهیه و ارسال ای‌میل‌های متنوع به کاربران مرتبط با نشریه نخواهند بود.

برنامه انعطاف‌پذیر او. جی. اس به مدیران نشریات، امکان انتشار همزمان دوزبانی نشریه را فراهم می‌کند. برخی از مراکز در ایران برای انتشار نشریات خود از طریق او. جی. اس صرفاً از یک زبان (یا انگلیسی یا فارسی) استفاده می‌کنند. نشریه علمی - پژوهشی روان‌شناسی بالینی دانشگاه سمنان در حال حاضر از زبان فارسی

برای آنکه بتوان نظام او. جی. اس را پس از بارگذاری در سرور محلی نصب کرد، باید حداقل نیازمندی‌های نصب آن را از پیش فراهم نمود. یک سرور که حداقل مشخصات ذیل باشد، برای نصب و اجرا برنامه توصیه می‌شود.

PHP >= 4.2.x

MySQL >= 3.23.23 (including 4.x) or PostgreSQL >= 7.1 (including PostgreSQL 8.x)

Apache >= 1.3.2x or >= 2.0.4x or Microsoft IIS 6+

سیستم عامل: هر سیستم عاملی که از نرم‌افزارهای فوق پشتیبانی کند شامل **Linux, BSD, Solaris, Mac OS X, and Windows** برنامه او. جی. اس تاکنون فقط بر روی ام. وای. اس. کیو. ال^{۱۵} و پی. او. اس. تی. جی. آر. ای. اس. کیو. ال^{۱۶} آزمایش شده است. اگرچه سایر نظام‌های مدیریت بانک‌های اطلاعاتی نیز با آن کار می‌کنند. پس از ورود به سایت پروژه دانش عمومی، با مراجعه به بخش زبان‌ها از قسمت مربوط به زبان فارسی می‌توان برنامه او. جی. اس فارسی را دریافت کرد. برنامه او. جی. اس دارای یک دستورالعمل بر پایه وب است که مدیر نظام را در تمام مراحل نصب راهنمایی می‌کند. همچنین نصب آن از طریق حروف چینی خطوط فرمان نیز امکان‌پذیر است.

شکل شماره ۳. صفحه آغازین مربوط به نشریات دانشگاه علوم پزشکی اصفهان که از او. جی. اس استفاده می‌کنند.

اگرچه در ایران نیز بهره‌گیری از نظام دسترسی آزاد چندی است که به تدریج رواج یافته است، به نظر می‌رسد که توجه به این حوزه با توجه به مزایای بهره‌گیری از نظام‌های دسترسی آزاد در آینده بیش از پیش مدنظر مدیران نشریات قرار گیرد

به انبوهی از اطلاعات موردنیاز خود دسترسی پیدا کنند.

پی‌نوشت‌ها:

1. Open Journal System (OJS)
2. rmarefat@gmail.com
3. aasnafii@gmail.com
4. Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003, July 20), <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>
5. Emily Miller-francisco
6. Southern Oregon University
7. Open journal System (OJS)
8. URL
9. University of British Columbia
10. Public Knowledge Project (PKP)
11. <http://pkp.sfu.ca>
12. John Willinsky
13. Simon Fraser University Library
14. <http://pkp.sfu.ca/ojs-languages>
15. MYSQL
16. POSTGRESQL
17. JRMS(Journal of Research in Medical Sciences)
18. Plugin

برنامه‌ او. جی. اس برای انتشار محتویات نشریه بهره می‌گیرد و نشریه جی. آر. ام. اس^{۱۷} که از انتشارات دانشگاه علوم پزشکی اصفهان است از زبان انگلیسی برای انتشار محتوای نشریه استفاده می‌کند.

برنامه او. جی. اس به مدیر نشریه امکان می‌دهد اطلاعیه‌هایی را ایجاد کند که در زمان مقرر برای بازدیدکنندگان از وبسایت نمایش داده شوند. این اطلاعیه‌ها در صفحه اطلاعیه‌ها در وبسایت نشریه نمایش داده می‌شوند و صفحه اطلاعیه‌ها می‌تواند در صورت تمایل کاربر به جای صفحه اصلی سایت در ابتدای هر بازدید نمایش داده شود.

یکی از ویژگی‌ها و قابلیت‌های برنامه او. جی. اس امکان اشاعه اطلاعات مرتبط با نشریه از طریق قابلیت‌های موجود در آن است. با استفاده از برنامه او. جی. اس امکان انتشار چکیده پایان‌نامه‌ها در محل وبسایت نشریه نیز وجود دارد. مدیر نظام می‌تواند براساس سیاست‌های نشریه به انتشار چکیده پایان‌نامه‌های مرتبط با حوزه‌های زیرموضوعی نشریه بپردازد. قابلیت انتشار چکیده پایان‌نامه‌ها در برنامه او. جی. اس با استفاده از تعریف و فعال کردن پلاگین^{۱۸} مرتبط با آن فراهم است.

درنهایت اینکه امکان بارگذاری رایگان و بهره‌گیری از نسخه‌های روزآمدشده برنامه او. جی. اس به‌سادگی با مراجعه به سایت پروژه عمومی دانش امکان‌پذیر است.

نتیجه‌گیری

ارتباطات علمی و گسترش دانش بشری که یکی از نتایج رشد نشریات علمی تخصصی می‌باشد، زمینه‌ساز افزایش اهمیت نشریات علمی تخصصی شده است. به نظر می‌رسد که نیاز مؤسسات علمی - آموزشی و دانشگاه‌ها به بهره‌گیری از نظام‌های مدیریت نشریات، انگیزه تلاش و حرکت کتابداران را به‌سوی تولید نظام‌های مدیریت نشریات قوت بخشیده است. نمونه‌ای از این تلاش‌ها را در نظام مدیریت نشریات دسترسی آزاد (او. جی. اس) می‌توان مشاهده کرد. این نظام که با همکاری کتابداران بنیان نهاده شده است، به‌صورت دسترسی آزاد امکان مدیریت نشریات را برای مدیران دست‌اندرکاران نشریات فراهم ند. با توجه به سهولت دسترسی، نصب و استفاده از نظام او. جی. اس، مدیران نشریات داخلی می‌توانند از مزایای بی‌شمار نظام او. جی. اس در مدیریت نشریات خود بهره‌گیرند. و پژوهشگران نیز قادرند که با صرف کمترین زمان

مآخذ:

۱. جمالی مهموشی، حمیدرضا، حسین وکیلی‌مفرد و سعید اسدی (۱۳۸۵). «مجله‌های علمی دسترسی آزاد و الگوهای مالی نشر آنها»، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ش دوم، جلد ۹.
۲. نوروزی، علیرضا (۱۳۸۵). «نشریه‌های دسترسی آزاد و نقش آنها در گسترش دانش و پیشرفت علمی ایران»، رهیافت،
3. Miller-Francisco, Emily (2003). Managing electronic resources in a time of shrinking budgets, Library Collection, Acquisitions, & Technical Services, vol.27, pp. 507-512.